

Eglė Racevičiūtė

IKIEGZODINĖ JUOZO TARULIO EKSPRESIJA

P. Tarulio „Mėlynų kelnių“ proza interpretuotina vokiečių ekspresionizmo teoretikų sąvokomis, šio -izmo apibrėžtumas, laikantis reliatyvių metodų reliatyviai analizei. Modernas nėra tvarkingai išnaršomas, apibrėžiamas, terminija apribojamas. Įvairiaplaukiai -izmai tegali būti išstampomi, ištašomi, išskaidomi ir vėl konvulsiskai surenkami. Tai antiteoriškas kūrybos branduolys, kuris gali būti įtaisyklintas, įmetodintas tiek, kiek yra mąstomas universaliai – be tautybės, valstybės, be religijos. Tarulio – ekspresionisto – išbandymas vokiškos sąmonės ekstra standartais neužžiebia jokios esmingesnės konfrontacijos tarp lietuviškosios ir vokiškosios kultūrų subtilumų. -Izmai neturi kultūrinio slenksčio, nacionalinės savimonės. Vertė ir savisauga čia – tik žmogiškumas, lygus visumybei. Vokiečių ekspresionistai: „Mes neturime tradicijos nei TVIRTOS ŽEMĖS-MOTINOS, kuri organiškai keltų tvirtas idėjas. Pavyzdžiui, prancūzai kuria iš liaudiško pasaulio suvokimo centro, o kiekvienas vokietis pradeda nuo kito peripetijos taško. Todėl tad turime laukinius kūrinius“. Kai tokia argumentacija, kiek prasminga gali būti kultūrinė žodžio / vaizdo komparatyvistika (bent jau apribota modernu)? Tai pakankamas pasiaiškinimas / argumentas Tarulio kūrybą naršyti pasišviečiant K. Edschmido tezėmis:

*<...> Es fehlt dem menschen die Stette,
welterschutende Kraft /
Er ist wie Schleim, gespuck auf eine Schiene.
Die brausenden Strome ertrinken machtlos im Meer
Nie durchzuckt vom Gefühl
Unführend einander und starr!
Steigen und sinken
Sonne, Atome: die Körper im Raum*

Ekspresionizmas literatūroje nesubordinuoja

turinio griežtumo. Turinys, kaip ir forma (žodis ir apskritai vizualusis teksto sutvarkymas), neturi vadelių. Rezultatas – srautinis mąstymas, tačiau įlogintas ir atkartojantis schemą: objektyvi / aplinkybinė erdvė → subjektyvi erdvė – subjektas. Jūra, naktis, audra → du kietai sugniaužti baugūs jūrų klajūnai, garlaivis, kinietis („Mėlynos kelnės“); kafė → sienos → stalai, dūmai, Izabelė patamsy („Stabas“); vėlus vakaras → lygumos → traukinys, vyras ir žmona („Martytė jaunamartė“). Nebėra renesanso erdvės – ekspresionizmas ją sugniaužia, įcentruoja ir nervingai įvirpina. „Pavasarinio vėjo, saulės spindulių ir naujo džiaugsmo centro taškas <...>. Jis visai neatskiriamas nuo viso, kas aplinkui ir apačioje buvo“ [P. 119]!. Šiuo sakiniu Tarulis įprasmina vieną iš daugelio G. Lukacso išieškotų ekspresionizmo metodų: ekspresionizme gausu patetiško, kartais atrodo, kad jis pats tarp gausybės daiktų kartu nereagavo, tačiau, iš toli įsisupęs, metasi į daiktus ir ištraukia juos iš chaoso. Tokį tad daiktą, atribotą nuo kitų daiktų, ekspresionizmas užfiksuoja, jį absrahuodamas ir tipizuodamas. Daiktas turi išsaugoti savy didelę įtampą, kad nepatektų kitų įtampom. Petrėno daiktai / žmonės koncentruoja savy įtampą, nes, pirma, ištrauktas objektas / subjektas telkia savy bendrybiškumo sunkį, ir, antra, jis nuolat kontrastuoja su kitu. *Didelio – mažo, kolektyvo / masės – vieno žmogaus, išplėsto – sugniaužto* susidūrimai ir sąveika stato nesuskalbėjimo sieną, ir tekste atsiranda beryšingų komponentų, išlaikančių distanciją. Vaizdinę medžiagą Tarulis išdėlioja kontrasto principu: plati jūra – mažutis garlaiviukas („audros plati tuštuma“ – „nedrąsus, menkas žibintuvas garlaivis“); garlaivio komanda – mažas kinietis; gausingas jaunimas – jis „nerimastauja vienas“ [P. 76], Izabelė visada viena; platus Dievo kūrėjo pasaulis – menkas vaiko kūrėjo pasaulis. Tarulis konstruoja tekstą, minios pasirodymą keisdamas su pasirodymu

minioje (minia vaizduojama sinekdochiškai: „Žydų barzdos, kareivių sulamdyti šineliai, paraudę nosys ir keletas beviličių, skurdžių žvilgsnių“ [P. 105]). Pasirodantieji minioje – akcentuotomis akimis ir lūpomis. Vienas teiginys duoda du išsityšymus-taisykles:

1. Sinekdocha gimdo destrukciją, kuri taip pat yra išvalgumas. 2. Išvelgiama subjektyviai, be distancijos. Subjektas realiai niekada nemato visumos, tik detalę. Tekstas, būdamas esmingas realybės veidrodis, rodo tik matomą detalę („Iš lūpų ji, kaip visuomet esti, geriausiai pažino žmogų“ [P. 81]). Tačiau minia temato visumą; nesutapimas tarnauja ironijai ir jausenai žmogaus, kuris eina į minią („Veidas užrakintas. Akys tuštuma“ [P. 81]). Fotografuotinė realybė nebeįmanoma, pasaulis skaidomas į daugybę detalių, kurias galima vienu ypu įpūsti – tai ir yra visuotinės pradai, elementai, branduoliai. Modeliuojama tai, kas yra svarbiausia. O svarbiausia – idėja, bendra bet kokiam laikui, visam pasauliui. Viršnacionalinės, viršlaikinės idėjos: kontrastai, procesai, manijos.

Edschmidas įrodinėja, kad forma ekspresionizme suponuoja antagonizmą turiniui, tačiau Tarulis idėjos vardan sintezuoja turinį ir formą, alogiškumas – kaip pirmoji reakcija į fragmentiškumą – turi užtekstinių pojūčių. Kontrastas – kaip vaizdinė priemonė – būtina nuotaikos išjautai (anoniminė baimė, pavojus, ekstazės).

Pirminė reakcija į teksto trūkčiojimą, vyksmo vietos kaitą ir autoriaus įsikišimus turi pirmąpradės nuostabas ir nesusitaikymo. Kaip sąveikauja lyguma, vėjas ir sniegas – vagonėliuose suspausti keleiviai – žmona ir vyras – moters ir gyvenimo apipaskojimai – didžiulės dėžės paveikslas – tėvų pamokymas dukrai – vyksmai seklyčioje, prieangyje – intarpas: „tai, kas nieko bendra su moterų klausimu neturi“ – vyras ir žmona – traukinys. Teksto atkarpos, kurios viena kitos nepaaiškina, tačiau yra organiškos vidinio vyksmo prasme. Keičiasi subjekto žiūrėjimo ir minties amplitudė, teksto fragmentiškumas tampa lygiavertis atsiminimo fragmentiškumui, dalykai reikšmingi tiek, kiek kūrėjas „pagauna“ tai, kas yra už dalyko. Tačiau

kūrinio psichologija visiškai kitokia nei įprasta: nėra nuogų dalykų ir jokių ryšių, kurie pridengtų žmogiškumą – tik kilmės taškai, todėl nebėra ir lengvo susijaudinimo. Alogiškume slypi ironija, savotiška šoko terapijos pradžia: tuo momentu, kai pasaulis imamas suvokti be falsifikavimo, toks, koks yra pačiame suvokėjuje, autorius nukerta: „Jūra baigė savo menkutį gal vienos laikraštinės kronikos eilutės vertą epizodą“. Skaitančiajam atsiverianti giluminė psichologija lydima patoso, galybės, pavojaus, rimties pajautimo (audringa jūra naktyje, gelmėn smengantys laivai, bangos, senas, tylus jūrininkas – didelis vyksmas (subjektyviai) ir realiai objektyvus įvertinimas: gal vienos laikraštinės eilutės vertas epizodas.) Jausminis burbulas susprogdintas. Neesmingumai užlaužti. Esmė: subjektas tiek įsitempęs, kad kito įtampa jo nerezonuoja. Be rezonanso nėra heroizmo, nėra butaforiškos prasmės, jog žmogus – pasaulio dalis, jo širdis plaka taip, kaip pasaulio. Žodžiu – visuminis nesusikalbėjimas esminėmis temomis. Žmogus vienas. Objektyvieji laukai tokie: tuštuma, vandenų tuštuma, kafė – avilio ūžesys, sauja vabalų – svečių iš gatvės, lygumos, keleiviai, kiemas su savo grioviais ir kalnais, plunksnotom skrybėlėm apžėlusi gatvė; subjektyvieji: nedrąsus, menkas žibintuvas, sudžiūvęs jūreivis, moteris mažytė, mažytė kaip kregždėlė, jis vienas ir vienas. Objektyvieji + subjektyvieji = niekas nepastebėjo / vienas kito nesuprato / ji su niekuo nenori kalbėti. Tampa nebereikalingos charakteringos kalbos, aplinka nebėra tarpininkė, ir žmonėse nebėra nieko žmogiško, išskyrus kentėjimą. Kentėjimas auga ne per mąstytojo figūrą, o per patį mąstymą, gilinantis į priešingus konstruktus.

Mažas žmogus ir kolektyvas.

Mažas žmogus ir didelė technika („Drugio pagaugis savo minkytuvais traiškė nelaimingų žmonių kūnus“ [P. 38]).

Mažas žmogus, kuris turi, ir Mažas žmogus, kuris neturi („Keliolika likusių, šviesiai dažytų, liesų plaukučių <...>“ ir „<...> visai išraitytus nepaklusnius galvos krūmokšnius akėja jaunuolis“).

Tyla ir ūžesys („Jaina, kas tyli, kas klega“ [P.

76], „karštai ginčijasi“, ir „visur tuščia, tylu pasidarė“ [P. 87].

Ypač nesveiką nuotaiką sukelia virtinė didžiū smarkumu rėkiančių objektų, kurių tačiau subjektas negirdi. Jie turėtų būti girdimi klegantys, besiginčijantys, bėgantys gelbėti, cypiantys, ūžiantys, rėkiantys; tačiau artėdamas subjekto link, rėkimas slopinamas: suinkštė, „pasigirdo išvargę <...> balsai“ [P. 39]. Pasiekęs subjektą, garsas tampa begarsis. Tarulis kuria pasaulį pasaulyje (didelis – mažas – mažesnis etc.); visi viduje esantieji yra izoliuoti nuo garso (pavyzdžiai: Dievo pasaulis (gamta) – vaikas, kaip jis pasaulį suvokia (kiemo kalnai ir grioviai) – vaiko kuriamas pasaulis). Garsai, apibendrinti triukšmu, virsta bendrybinu judesiu – „žiopčioja, žiopčioja <...>, patenkinti šaipos...“ Autorius sąmoningai slopina girdimąjį pradą, kuria filmą be garso, apkraudamas jį judesių ir išraiškos našta. Negirdėjimas yra kentėjimo substitutas. Esmingai kuriamas visumos nematantis, negirdintis žmogus – paprastas tiesiog žmogus – pilnumos ieškantiems atrodo ribotas, liguistas, todėl vienas. Tarulio idėja: visi esame tokie – luošiai – kažko nematantys, negirdintys, nežinantys ir neturintys. Visi *ne-* arba *be-* išskiria žmogų iš daugumos. Nutvėrimo organas – kančia – IZOLIACIJA, BERYŠINGUMAS, BETIKSLIN-GUMAS, ILGĖJIMASIS.

Tarulis rodo fasadą, visada jausdamas santykį su kažkuo. Tikslas – ekspresija, kuri įrėžia veidą tokį, kad intuityviai pajustum kraują. „Nušutusiais šonais išmitusi <...> karvė“ [P. 116]. Karvė kaip karvė, bet „neiškentė tokia pat liesa, liesa ir ne mažiau už benkartę suvargusi šeimininkė, išleido į kiemą pažvelgti į taip sunkiai iškaršintą gyvulėlį“ [P. 117]. Ironija? Taip, neperžengiant proto ribų. Natūralumas? Taip, kaip nuostata psichologijos, kuri neanalizuoja, atžvilgiu. Arba: „Mikutis. „<...> vietomis lyg užimtos rimtu darbu patemptos, juokingai sučiauptos lūpos“ [P. 117] („Ir tai visa padarė jis, Mikutis, savo rankomis! Ot, ką padarė!“ – „<...> apžėlus basa koja stojas ant rūpestingai suglostyto, užlyginto pylimo. Pylimas prasmengą“). Žmogus / daiktas nėra figūra. Tik žmogus arba daiktas. Žmogus / daiktas nebe individas / individualus. Tik žmogus /

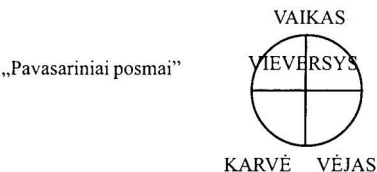
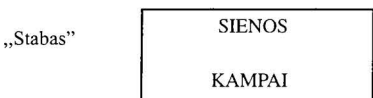
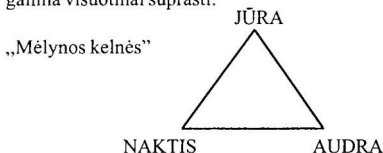
daiktas. Nėra herojų, nėra primityvų – tik PAPERASTAS ŽMOGUS, kuris turi tik tai, ko dalis nėra. Toks gyvena be logikos, be moralės – intuityviai, atsitiktinai, nedarydamas išvadų (kinietis, įsikandęs mėlynas kelnes – ko jis ropščiasi stiebu į viršų? Instinktas gelbėtis. Kodėl Izabelė čiumpa katiną, laižo jo galvą, kojas, visai nesišlykštėdama? Moters instinktai, kuriuos „šiuurkštūs, prieštaringi, kieti kaip akmenys žmonės ir daiktai tarsi išprieivartauja). Atsitiktinumai turi savo kilmės priežastį: subjektas negalvoja apie save – jis save išgyvena. Tekste nėra monologų, tačiau nervo esatis aiški. Netapdamas nei žmogiškas, nei nežmogiškas ir, išgyvenęs save, lieka toks, kokį jį Dievas sutvėrė tarp įprastų, vis tų pačių, daiktų. Vienas, bet neprišlėgtas. Įrodymas: „Peizažas“ – žmogus ir jo daiktai – ekstra analizė: „Mano pagalvei pagailo mano galvos, ir ji – minkšta, maloni“; „mano skruostus kutena; dar mieguistam jie – nematomo voro rudi, tiesūs ūsai“; „ir jau visai lipšni arbata, pasakoja...“ [P. 127]. Pagalvė – moteris. Voro ūsai – laibi moters pirštai. Lipšni arbata – pamaloninta moteris. Tarulis gan skaudulingai atidengia žmogaus tarp daiktų esatį: daiktas virsta tuo, kuo esant jis jaučiamas. Jaučiama tuo, ko ilgimasi. Ilgėjimasis bevaivis, bet užtektinas: „Ji įsviestuoja lūpas“. Duonos riekė kaip moteris – keliapasmė, ekspresyvi. Ekspresija nr. 1: daiktai – žmogaus kūno dalys / žmogaus kūno dalys – daiktai. „Ir vieta, kur turi būti veidas, taip šviesi, maloni, džiugi, kad nors imk ir į trečios rūšies popirosų dėžutę klijuok!“ žmogus šypsos, o „iš puikiausios reklamos, vertos trečios rūšies popirosų dėžutės, trykšta skaniausias kvapsnys“ [P. 127 – 128]. Veidas – etiketė. Galva – dėžutė. Reklaminė. Ir PAPERASTA, ir BENDRA, ir ESMINGA.

Taruliui nereikia dialogo, charakterio, pokalbio aplinkybių. Matymas paaiškina bendravimo poreikį ir matą: rinkos dėsniai.

Subjektas nereflektuoja – jis veikia arba yra nuolatiniam vyksme: „Prasidėjo bausis darbas“ (p. 37); „nejudą, žiūri, abejoja“ [P. 77]; „laukė galingos pavasario bangos“ [P. 120]. Vyksmas nesibaigia. Jis – tik fragmentas; vyksmai sugula vieną ant kito, išs sluoksniuoją tekste: stovi ir

tyli; neranda, krentasi, nerimauja. Vyksmai formuoja **TEMPĄ**, **DVASIĄ**, **FORMĄ**.

Forma pati savaime yra bendrybė, galinti tapti simboliu. Formą įgavusi erdvė reikšminga nuotaikos ir galimybių prasme (atvira – uždara). Ekspresionizme forma savaime yra prasmė – galima visuotinai suprasti:

Šepečiai, Šukos –

Galva, pagalvė –

„Peizažas“
Sagutės, skrybėlaitės –

Formos ribos nėra peržengiamos. Tarulis fiksuoja visa ko kartojimąsi, nuobodulį viskam, pavargimą, kurį perrėkia kaskartinis subjekto trūkiojimas. Vyksme atsiranda konvulsingų trūkių, subjekto reakcijų į aklina, betikslių kartojimąsi arba buvimą vienoje pozoje: „daug kartų skendo pats“; „vėliau priprato niekuo nesistebėti“ [P. 40]; „ji visuomet vienoda: rimta, šalta visiems įvykiams“; „ji visuomet tam priešinasi“ [P. 78]; „vienas ir vienas“ [P. 80]; „IR

DIENA IŠ DIENOS VIS TAS PATS“; „juk dar sykį pavasaris atėjo [P. 119]. Nuobodulys – nuolatinė žmogaus būseną: „<...> visuomet nuobodžiauja Izabelė“ [P. 139]. Nuobodulys sekina, varo kampan, traukia gyvybės syvus (tuščios akys, įdubusi krūtinė); aplinka pilna askezės, tuštumos, patamsių, iščiulpimo, blyškio, liesumo, išvargimo, šešėlių, ištašyto laiko, slinkties. Tarulis neskuba, kerta lėtai ir lygiai. Paskui sprogdina: blaškosi, raitosi, draskosi, stumiasi, kimba, nervingai knapsi, konvulsingai trūkčioja. Nervą tampo ne aplinka, o prigimtis: libido ir tanato.

„Nė vienąsyk mylinčio vyro nelytėtos storos, raukšlėtos lūpos“ [P. 74].

Ji ieškojo aplinkui, kas priimtų jos gaivalingų jausmų pagimdytus bendravimus.

O katinas minkštas, išdidus...

Sugauna, glaudžia, glamonėja, glosto, nejausdama pasibjaurėjimo, laižo jo galvą, kojas.

Mušą, bado katino akis, sukalo kojas.

Izabelė ekstazėj. „Katino uodega kaip apsvaiginta gyvatė ir nekantriai rangos ir rangos, vilpši“ [P. 79]. Izabelė liežuvį dantimis suspaudusi – patologiška, nervingai įtempta situacija. **EMOCINIS UŽLŪŽIMAS – PRIMITIVEVUMO, LAUKINIO INSTINKTO PRASIVERŽIMAS.** „Laukinio gyvulio uosle Izabelė kažką jaučia...“ [P. 84]; „jis [kinietis] mažu šunyčiu sucypė“ [P. 38]; „šunies patvarumu ir nesuprantamu įnirtimu keiksi“ [P. 27] – laukinis žmogus civilizacijos tyruose „vaikščioja, bet taip sau“. Idėja: žmogus neturi tikslo kažko ieškoti. „Vis tiek, kur būti, kas veikti, kas matyti“. Rezultatas: minia šaukia – jis / ji negirdi; jis / ji šaukia – minia negirdi.

Anot Edschmido, ekspresionizmo būta visur – ekstazių, baimių, patologijų savo mene ieškojo jau persai, egiptiečiai. Jo buvę gotikoje, baroke. Ekspresijos siekė rokokas. Tai darė ir primitivūs dailininkai. Tarulio ekspresija – primitivizmo, gotikos, baroko, rokoko, romantizmo sintezė. Eklektika be dekoracijų, rusiškai skambi, majakovskiškai deklaratyvi („Mes jauni, tai

linksma! Saulės kaitra, meilė, audra – tai mums smagu! Kas ir kur mūsų priešininkas? Mes jam parodysim! Duokit kelią!” [P. 76]), vokiškai sodri (tamsūs kraujo lašai, tamsus drėgnas koridorius), siaurietišškai blanki (pilka, įkyri laiko skraistė, melsvai geltona oda, baltos gėlės, žalsva), kraupulingai mistiška (šaltis ir nuovargis; „šešėliai-pamišėliai aplink žibintuvą suka klaiškų ratą” [P. 38]; numirėlio kojų šaltumas; „akys <...> mėnesienoje šaltai blizga” [P. 76]; „lyg kas su liepsnojančia žvake pro Izabelę prabėga” [P. 77]).

Romantizmo įsrova: audra, jūra, naktis, kelionė, vėjas, žmogaus nerimas, vidinė kova, vienišybė, ruduo, pavasario gamta, hiperbolės.

Gotikos įsrova: askezė, tyla, akys. „suvirpėjo smakrą palietusi liesa ranka” [P. 77], bekraujis liesumas, „šypsnių ji neturi” [P. 75], „sustingi jiems smegenys” [P. 37], išblyškę, neprotingi veidai, tylūs ir liesi – nesuprantama, baisu, nepermaldaujama, „<...> geležine tvorele suspaustas, paniūręs medelis” [P. 81].

Baroko ir rokoko įsrova: „ošė jaunystės bangos, gausiai putojo jų kerotos sketeros” [P. 80], plaukučiai žiedais suraityti, „<...> josios šilko drabužiai paslaptinai šnara”, „niekam nereikalingos palaidos rankos irgi įkvėpintos, nupudruotos, auksais apmaustytos” [P. 74], „<...> botago lankstumo kūnas įvairiaspalviais šilkais įrėdytas, visur mezginiai” [P. 74].

Branduolinė sintezės įtampa: „ji išskėtom akim buvo akla, norėjo kažkur eiti, judėti, kažką pasiekti, bet, būdama akla, tik aštrių pakeliui daiktų sutikdavo” + „šviesa nuogino jos veidą, ji traukėsi patamsin” [P. 81]. Viskas sakinių sandūroje tiesiogiai išgyvenama:

Vienas
Nesuprastas
Tyla
Įtampa
Šešėliai
Šauksmas
Akys
Rankos
Vyksmas

E. Munko tapyba Tarulio prozoje. Tuo ir išsikvepia įkyriai šmėseliuojantis, dunksantis,

plikai **egzistencialistinis ekspresionizmas**; prasideda optimistinė keturvėjiška ekspresija – GELTONA, gėdingai skaisčiai raudonai tviskančiais skruostais gegužyje, su Maryte tarp bernų, karštomis rankomis ir nežabalais kūnais, kurie lyg ir nėra svarbiausi. Tačiau **geltonasis ekspresionizmas** gali būti interpretuojamas manipuliuojant vokiečių teoretikų sąvokomis: sakiniai ritmiškai kitokie nei įprasta – skardūs, nebaigti, nukirsti, informatyvūs, nesuklijuoti, išprovokuoti ir keisti jungtimis, palyginimais, aštriais vaizdais. Veiklūs sakiniai („Prasidėjo bausis darbas”). Sakinys nėra tik tai, iš ko yra sudarytas. Sakinys – linija – gyvenimo, noro, esaties. Kiekvienas žodis – kirtis, emocinis smūgis.

• Dabar Marytė darbininkė, dabar Marytė tėvelių paguoda.

• Rodos, tik vakar ji buvo mažutė.

• Marytė jauna ir pažįsta daug bernų.

• Jaunas Jurgis ir Marytė. Jie vieni.

• Jurgio žvalios akys.

• Jei akių neturėtų, žmonių kūnai būtų žabali, juokingi, bejėgiai.

Gyvenimas, jausmai ir filosofija – tarnavimas dvasiai, kurią šie substitutai ir formuoja. Sakiniai jungiasi įtamos viršūnėmis, skuba vienas į kitą, jų elastingumas – juose pačiuose. Žodžiai keičia pavidalą – įžengia į daikto vidų ir juo įsisielina („Didžiulė dėžė geltona ir taip sunki – ji plaukė jūrom! – Dėžė. O, Dėžė! O-o, dėžė!”).

Tarulio ekspresija savita asociacijomis – šiurkščiomis, tiesmukomis. Rašytojo efektas kuriamas vaizdu. Rezultatas – afektas: „Jo bjauraus senio paskuigalis gėdingai virš vandens pakibo” [P. 37]; „aklosios bangos lyg senos išdraikytas žilais plaukais bedantės bobos – raganos kaukdamos graibo savo plačiais nasrais garlaivį” [P. 38]; „jo [kiniečio] kaselė priminė judrią žiurkės uodegą” [P. 38]; „sudžiūvęs, tartum rudenį klevo lapas pageltes ir raukšlėtas jo veidas” [P. 40]; „<...> tamsūs kraujo lašai, kaip sudžiūvę obuolio grūdai, baltoje staltiesėje paberti” [P. 79]; „<...> kad koks Guliveras, pasiėmęs sauja vabalų – svečių, išustelia iš gatvės į „Contentą”. Būdinga kiek nenatūrali, bet Tarulio mėgiama vaizduoti poza: žmogus tiesus, atmetęs galvą, žiopčioja.

Linija laužo pasakojimo rėmų driekimąsi. „Garvezėlis lėčiau ėmė kelio juostą ryti“; „galvos šešėlis artimoje sienoje panašus į juokingai pasišiaušusio kažkokio laukinio žverėno galvą“ [P. 76]; [dėžė] apkaustytus narsus pražioja. Iš ten iš lėto išlenda skustuvus su įvairiais prietaisais“ [P. 110]. Kiekvienas žodis turi potenciją judėti. Groteskas – negyvoji gamta žmonėja, žmogus panašėja į laukinę gamtą. Pragariškas vaizdas: lėta neregų, žilių, žiurkių, džiusnų, raukšlėmis išvagojusių griozdiškų galvų ir tarantulų procesija. Laivai prisigėrę žmonių prakaito. Traukiniai prikimšti nosių ir bevilėlių žvilgsnių. Ore – virpanti tyła, arba pitekantrųjų stenesys: ū-ū / ni-nu / mu-mi / er-tš-dž / el-il-al-ol. Pasaulis – kalėjimas, geltonas, raudonas, mėlynas.

Munko ekspresionizme daikto / reiškinių atskyrimo organas – kančia. Geltonasis ekspresionizmas lėkštesnis, labiau matomas nei jaučiamas, aprašinėjamas, empiriškas: „Langai kaip bičių korio akytės, pilni žalsvai balzgan medaus – džiaugsmo“ [P. 107]. Gryčiutėje tokiais langais gyvena jauna Marytė. Gryčiutėje gyvena Marytės tėveliai. Taip rikiuojamų sakinių dėka tekstas tampa negražus. Saldį tautosaka stiprina ironiją, nes pasaka išsikarpa, ir lieka tiesa. „Iki skausmo nudilintas prieš duris liesa, geležine tvorele suspaustas, paniūręs medelis, geltono namo kampas ir juokingai iškirpta mažutė dangaus skeveldra“ [P. 81]. Visas žmogaus turėjimas – iškarpyta siela, iškarpytas dangus ir pats apkarpytas. Idėja: DIEVO NĖRA – tik keturkampė skylė danguje.

Domintis ekspresionizmą reprezentuojančiais tekstais ir diskusijomis, tampa aišku, kad universalūs idėja. Žodinė ir vaizdinė bendrybė yra palanki universaliai kritikai. Tarulio prozai nepavyktų išvengti F. Hervingo smūgiavimų: dalykai, apie kuriuos kalbama, yra dideli, bet ne nauji. Ekspresionistus domina tik tai, kas neįprasta, keista, jie puola į vargingus ieškojimus (šia prasme Tarulis kiek sumenksta – turinio požiūriu nėra nieko, kas šokiruotų, netilptų į bendrą literatūrinį kontekstą). Didis jis tik vaizdo ekspresija, kartais – ir pasirinkto žiūrėjimo kampo netikėtumu: „Pavasario posmai“ – galėtume tikėtis masinio subjektų įsikvėpavimo, griozdingo

pumpurų išsprogimo, trikampaiais debesuoto dangaus ar ko nors panašaus, o Tarulis atvirksčiai – visa suslegia; pavasaris nėra žiūrėjimas, kaip žydi, o tik žvelgimas į tai, kas išliko, išsibuvo per žiemą (karvė, aptjęs vaikas)). Lytiškumai ir patologijos visiškai įsiviešpatauja, o tai negerai nusiziūri (pavyzdžiui, „Stabas“). Ekspresionistai pasakoja apie perdegusius žmones, ir pasakotojas keičiasi, tampa skaitytoju, tarytum manydamas, kad jo tekstai nieko nesako – tik gyvena. Todėl dažnai atsistoja ir aiškina, kas rodo, jog autorius nepasitiki grynų vaizdavimu, neveikiančiu taip, kaip turėtų veikti. Tarulio tekste atsistojimų pasiaiškinti yra pakankamai: „Štai, reiškia, koks aš! Vertink! Matyti ji ir vertino. Tačiau nieko nesugebėjo pasakyti“ [P. 109]; „pastaba: Ruduo. Todėl...“ [P. 105]; „maža paslaptis...“ [P. 111]; „nors tai nieko bendra su moterų klausimu neturi...“ [P. 114] etc. Aiškiniama keičia teksto ritmiką, pobūdį, jie – lyg išpėjamieji ženklai, menkinantys kūrinio vertę. Tarulis menkina sąmoningai – tekstas labiau panašėja į kaimynių pasiplepėjimą esmingais pažįstamos gyvenimo klausimais. Idėja: gyvenimo menkystė kažkam – [VYKIS, kažkam – eilutė laikraštyje. Likimai tėra temos pasiplepėjimai. Viskas. Hervingas sakė: „Aš matau juos kaip jaunus arklius, kurie strykaloja šen bei ten nosis vėjui atkišę“.

Satyriškai:

1) Edschmidas: Niekas nėra gerai, nes yra nauja. Joks menas nėra blogas, nors ir yra kitoks.

UŽSKLANDA: A. Jakštas: „Šiaip ar taip – mums, krikščionims, čia viena tik aišku, kad ekspresionizme mums nėra ką veikti. Dalykas tai mums svetimas, svetima dvasia, svetimas balsas. Mintis ten neaiški, pakrikusi, grožis panaikintas arba iškreiptas“? [3. P. 12].

2) Apsaugok, Viešpatie, lietuvių nuo tokios baisybės.

LITERATŪRA

*Tarulis P. Mėlynos kelnės. Kaunas, 1927.

**Tarulis P. Gyvas stebuklas. Vilnius, 1993.

1. Expressionismus. Der Kampf um eine literarische bewegung. Raabe, Zurich, 1987.

2. Expressionismus und exil. Die Sammlung

Ludwig und Rory Fisches. Frankfurt an Main. München, 1990.

3. *Jakštas A. Ekspresionizmas*. Kaunas, 1921.

Eglė Racevičiūtė

PREEXODIC EXPRESSION OF JUOZAS TARULIS

Summary

This article is a literary experiment. It doesn't merely seek mystical, anarchic, etc. emotional expressions, doesn't "go after" the mood of catastrophe, drastic contrasts, shocking ideas, but pays attention to the emotionality of the text, its visual structures and seeks harmony. This work may be rewarding to those, who aren't uptight and aren't obligated to tradition, don't pay attention to A. Jakštas fears, as if such attitude were a deadly sin, as if Lithuanian expressionists could be discussed only in terms of German theory. Germans are convinced that various -isms lack cultural threshold or national consciousness or tradition or... and have only "untamed works of art" – works, which have no reins to control a content or a form. The author thinks that Tarulis and his writing were unbridled and she has strong arguments to verify her "assumption".

¹Cituojuama iš šaltinio: Tarulis P. *Gyvas stebuklas*. Vilnius, 1993. Tekste skliausteliuose nurodomas puslapis.

Recenzavo doc. Ramutis Karmalavičius